

Gépkor, nyelvek, találkozások

SPRACHE IM TECHNISCHEN ZEITALTER, 1991 DECEMBER

A német folyóirat, amelyet elolvasok, aztán eltűnődöm rajta, a „Sprache im technischen Zeitalter” — magyarul szerintem „Nyelv a gépkorban” — 29. évfolyama végére ért 1991 decemberében. Ez tüstént elégedetlenné tesz magammal: talán harmadszor kerül kezembe ez a jelentős, becses, igényes folyóirat, holott annyi ideje foglalkozom német irodalommal, amennyi idő a lap, és voltak évek, amikor erőm szerint foglalkoztam német—magyar nyelvi találkozások lehetőségeivel-módjaival is. Világos persze azonnal, hogy személyes elégedetlenségem legfőljebb magánbajom, ellenben közbajra kell tapintanom mást kérdezve: miről értesülhetünk, miről tudunk-tudhatunk ebben a gépkorban, a technikai termelés, túltermelés, féltelmes termelékenység korában, amikor az egyéni erő és idő nem több, mint Goethéé vagy Kazinczyé volt az ő korukban?

Mulasztást és tehetetlenséget jóváteendő erről a folyóiratról kellene írnom, vagy még inkább az alapítójáról, az idestova hetvenéves Walter Höllererről, íróról, professzorról, szerkesztőről, nemzetközi irodalomszervezőről, új irányok, irányzatok, nyelvi eszköztári megújulások pártolójáról, aki a szakadatlan változás fogalmát állítja szembe a sűrű avantgardista törekvésekkel, és 1963 óta vezetője a nemzetközi Literarisches Colloquiumnak, amely valóban kollokvium, azaz közös beszélgetés közös ügyekről. Ha vita, akkor kevésbé hevült, hiszen nyelvről, nyelvek találkozásáról van szó, a gépkorban, és ha írók találkoznak, szembesíteni magunkat és eszközeinket a gépekkel és azok teljesítőképességével nemzetközileg, akkor az is derűsen-rezignáltan tudja, mit ér a mestersége, aki konok hívó.

A folyóirat, a Berlinben székelő Literarisches Colloquium, Höllerer tevékenysége; az egész 29 év már csak egy európai irodalomtörténeti esszében írható meg. Valamiféle adatolás pedig annyit érne, mint egy tekintélyes bibliográfia, helyszűke miatt töredékére csökkentve. (Hazai folyóirataink egyébként tisztességgel adtak hírt a Colloquiumról.)

Sorra kerültünk. Nem először, de úgy tetszik, hogy az 1991. januári találkozáson (*Berlini íróvendégek Budapesten*) és az 1992. februárin (*Magyar íróvendégek Berlinben*) most igazán. Ezt habozás nélkül annak tudhatjuk be, hogy végre-valahára valakik lettünk Európában, tehát valami lett az irodalmunk is. Ne firtassuk, hogy azzá lett volna-e, ha Magyarország nem válik „érdekessé” politikailag és mint térségében csomópont, geopolitikailag. Európai jelenlétünknek a 80-as évekbe is belenyúló szórványosságán és némely véletlenszerűségén ne tünődünk. Kétfelé is sértő lehet ez, a panaszra pedig megismétlődne az érv, hogy, hja, sajátosan elszigetelt nyelv a magyar. És nehéz, nehéz.

Az utóbbihoz azonnal egy örvendetes tény a „Nyelv a gépkorban” magyar számából. Ami 1986 őszen nem sikerült — a Magyar Írószövetség „kollokviumot” rendezett Szigligeten, összehívta a német nyelvterület magyar műfordítóit, hátha előbbreviheti a magyar—német műfordítás ügyét —, az most sikerül. A folyóiratszám magyar írásainak német változatát már nemcsak egy-két ismert „nyugatnémet” jegyzi (Gahse Zsuzsa, Hans-Henning Paetzke), hanem

a volt „keletnémetek” legjáva is (Kárpáti Pál, Jörg Buschmann, Hans Skirecki), s megjelennek ritkábban olvasott fordítónevek (Andrea Seidler, Karin Höpp, Agnes Relle, Deréky Géza). Néhány szenvedélyes elkötelezett kis asztaltársasága helyett egy kis fordítócsapat kell, ez legalább száz éve világos.

A folyóiratot forgatva látom, hogy magyar szerzői, 14 költő és író közül eddig 9-en voltak vendégei az évek folyamán a DAAD-nak, a Deutscher Akademischer Austauschdienstnek („Német Főiskolai Csereszolgálat”). A „cserén” tűnődöm. A magyar szerzők közül kiragadom **Eörsi István** nevét: hovatovább életműre valót fordított németből, Brechtől Jandlig. Márton László még nem volt DAAD-vendég, de majd lesz: mi kitűnőt fordított már Grimméktől Grasisig! Hol vannak a német csereírók, akik majd cserefordítanak? S a gondolat tovább gombolyítódik: minket most örvendetesen és költségeket, alapítványokat nem kímélve tanítanak a nyelvekre angolok, amerikaiak, németek: angol, amerikai, német hány tanul magyarul? Vagy tudunk-e mi egy DAAD-félét (MFC) létrehozni, írókat itt helyben „megfertőzni” az irodalmunkkal? (1986-ban azt sem sikerült elérni, hogy legalább néhány német tölthessen itt 2–3 hónapot kultuszkioldáson: az érdeklődés odáig terjedt, hogy úgy tetszett, néhányan valóban kedvezményesen üdülhetnek majd két hétig Szigligeten...)

Messzire sodor ez. Keserves és makacs sürgetésekbe. Olyan képzelgésekbe, hogy a német nyelvterületeken egyszer majd nemcsak fordítók lesznek, hanem a magyar irodalomnak szinte hivatásos, állandó lektorai, legalább a legnagyobb kiadóknál. Ábránd?

A folyóirat számban a magyar nevek, lapszám-sorrendben: Földényi F. László, Konrád György, Petri György, Krasznahorkai László, Garaczi László, Kukorelly Endre, Dalos György, Kertész Imre, Rakovszky Zsuzsa, Márton László, **Eörsi István**, Esterházy Péter, Nádas Péter, Mészöly Miklós. Rangos képviselő? Az.

De nehéz a tényismerettől szabadulni, hogy ezek az írók többségileg maguk vágta maguknak ösvényt innen oda. Legmagánabb magánutakon. S nem egy volt itthon így-úgy vagy megnémításig irodalmi üldözött, és odakinn üldözöttsége kísérője volt a műveinek, öregbítette írói híret. Ez korántsem baj, mert ha nem bizonyítottak volna művekkel, lehámlott volna róluk az üldözöttség reklámpora, mint dobkályháról az ezüst. A baj az, hogy a legtöbb út — legalábbis eleinte — magánút volt. Szélesebbé most válik: Berlinben februárban — a program fogalmazása szerint — ott már ismert magyar szerzők bemutatták ott még ismeretlen magyar céltársaikat: Krasznahorkai Garaczit, Esterházy Mártont, Földényi Rakovszkyt és Kukorellyt.

Tárgul a kör, hozza-hozza eredményeit a gépkorban Walter Höllerer erőfeszítése.

Magyar verset, még inkább a mesterségem szerinti prózát németül olvasnom furcsa. Idegenszerű. A válogatás nagyon megfelel a höllereri igénynek, amely a „változás” megmutatására tör, és mert „nyelvről” van nála szó a gépkorban, az íráskor java próbára tesz. Engem magyarul is próbára tesz Esterházy, Márton, Garaczi, Mészöly (megdolgoznom jó), de németül még inkább. Ha nem ismerem a magyar eredetit, akkor csak a gondolatkaraktert ismerem föl biztonságosan (?), a hozzárendelendő szavak hol egy író jellegzetes szavai, hol talán nem, nem egészen. Műfordítói gyakorlatból tudom, hogy nincs fordítás veszteség nélkül (filológusok hol 5 százalékról beszélnek megértéssel, hol 20 százalékról nagy szigorral), és mert az irodalom, mint minden művészet, kevésbé a „mit” kérdése, inkább a „hogyané”, a veszteség pedig kizárólag a „hogyan” felén jelentkezik, idegenkedem az értékeléstől, voltaképpen az úgynevezett recenzálástól is. Mondhatni, elégedetten megállapítom, hogy Garaczi, Márton írásai jók, alighanem nagyon jó fordításban, hogy Esterházy esterházys (Gahse Zsuzsának már van Esterházy-gyakorlata), hogy Kukorelly *Kátránypapírja* telitalálat lehet, de zavartalanabban érzem azoknak

az íróknak az eszközeit, akik (vajon hogyan illik ezt mondani?) inkább szikárok (Eörsi, Krasznahorkai, sőt: Konrád).

Az eszköztelenség mint abszolút értékű eszköz számomra a többi magyar írás fölé emeli Kertész Imre *Jegyzőkönyvét*. Ennél a novellánál nem lehetne egyszerűbb, mértéktartóbb leírása egy hegyeshalmi, végtelen ideig szokványos, majd, íme, önmagát a jelenbe átmentő finánc-kishatalmaskodásnak, amelyben bőven volt részünk (ó, igen, talált nálam is zöldsmasszer „be nem vallott” valutát, és maga a „bevallás” szó is förtelmes minden egyenruhás űr és adóhivatalnok szóhasználatában, mert egyenest bűnre utal). Ez a novella, ha tetszik, esetleírás. Benne egy mondattal, az után a tényszerű, egyszerű, kétszeri megállapítás után, hogy a szabályai-ban és hatalmában kéjelgő törpében „nincs szeretet”: hangtalanul, csak közbevetve a mindig, bármikor, örökké megsérthető, kétségbeesett ember szava: „Nincs bennem szeretet.” A mesternovella további dicsérete helyett megállapítom, hogy a „Nyelv a gépkorban” igen egyenes, széles utat nyitott Kertész írói rangjának (ha ez az út még nem volna széles), és ezzel is megfelelt az európai irodalmi szolgálatnak, amelyet vállalt, vállal. (A fordítás Jörg Buschmanné. Mindig nevezzük meg a műfordítókat!)

A magyar céhtársakkal együtt megszólaló németek közül Hans Joachim Schädlich 12 soros nyitó, majd a szám végén szellemesen és rezignáltan visszahívott-megismételt példabeszéde — *Hm* — ragadott meg, Klaus Schlesinger néhány naplólapja, és leginkább a szebeni szász eredetű Oskar Pastior szikrázóan játékos, szójátékos, hangjátékos verscokra. Pastiort többször megéltem; minden nyelvi szabálynak látszólag fittyet hányó verseit úgy olvassa, hogy kacagnak a hallgatói (a közölt Pastior—Esterházy-fotón Esterházy is diadalmasan-felszabadultan kacag: valamelyik német „szolmizálásnak” — „Vokalisieren” — egy sorában talán épp „isstenem!” vagy „csüttörrtök” csattant).

Amikor Pastiorral fél esztendeje Düsseldorfban találkoztam, és a híres megaváciutcán, a „Kö”-n sétáltunk, bevitt egy pompázatos passzázsba, egy bevásárló-megacenterbe, és a központi üvegkupola emeletmagasságában megmutatott egy szárnyból szárnyba vezető gyaloghidat. Amikor nem sokkal korábban felolvasni járt Düsseldorfban, mondta, csúcsforgalom idején elvitték abba a megapasszázsba, kiállították annak a hídnak a közepére, s azt mondták, olvasson. „Olvasson, Mester.” Lenn futkostak, nyüzsögtek a vásárlók, fön a gyaloghídon állt Pastior. Isstenem.

Esterházy és Pastior